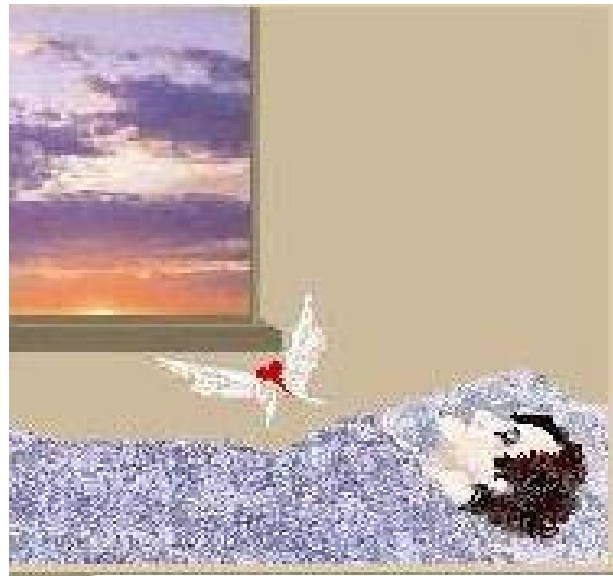

EUTANASIA E ACCANIMENTO TERAPEUTICO secondo la halakhà

Roma 31 Gennaio 2007, Shevat 5767

"תן לו מיתה יפה"

Eutanasia in greco antico significa, letteralmente, “buona morte.” Oggi con questo termine si definisce correntemente l’intervento medico volto ad abbreviare l’agonia di un malato terminale.

המתת חסד

1. Si parla di **eutanasia passiva** quando il medico si astiene dal praticare cure volte a tenere ancora in vita il malato (chirurgia, farmaci, respiratori).
2. Si parla **eutanasia attiva** quando il medico causa, direttamente, la morte del malato.

Euthanasia

- Voluntary
 - the patient requests death
 - living will
 - direct request
 - refusal to accept treatment
- Involuntary
 - done against the wishes of the patient
 - legal in the Netherlands
- Non-voluntary
 - the patient is unable to make their wishes known

Da una situazione all'altra....

Doctors involved in **voluntary euthanasia** or **suicide** must:

- a. be convinced that the patient's request was voluntary, well-considered and lasting
- b. be convinced that the patient's suffering was unremitting and unbearable
- c. have informed the patient of the situation and prospects
- d. have reached the conclusion with the patient that there was no reasonable alternative
- e. have consulted at least one other physician
- f. have carried out the procedure in a medically appropriate fashion

Section 293(2) of the Dutch Criminal Code

E' legittimo chiedere che si ponga fine alla propria vita?

Come ci si comporta con chi lo fa?

E' consentito staccare il respiratore automatico?

No, si attivamente, si indirettamente?

Pregchiere e giuramenti di medici ebrei

Amato Lusitano:

“Non ho mai dato da bere ad alcuno un liquido mortale”

Yaakov Zahalon:

“Quando mi recherò da un malato la cui ora è vicina e la cui malattia è grave, sia Tua volontà che non sia io ad affrettargli la morte anche di un solo istante, ma insegnami a dargli dei farmaci per tenerlo in vita fino a che arrivi la sua ora”

Principi generali halakhici-etici 1

Il valore della vita:

- infinito, assoluto, senza distinzioni e relativismi
- tuttavia: le 3 eccezioni, la guerra, il Kiddush ha Shem, la legittima difesa, le sofferenze

La proprietà del corpo:

vita, parti del corpo, propria e di altri

Principi generali halakhici-etici 2

Il rapporto con la sofferenza:

Evitarla quanto possibile

ייסוריין: לא הן ולא שכרן

La scelta tra morte e sofferenza e l'obbligo di assistenza

Affidabilità dei medici

Chi decide: paziente, medico, rav.

Qualità della vita, età, stato sociale vs. dolore

Principi generali halakhici-etici 3

L'obbligo si salvare la vita

ויקרא פרק יט
ל' א תַעֲמִד עַל דַּם רֵעֶךָ

דברים פרק כב
”וְיִכֹּן תַעֲשֶׂה לְכָל אֲבִדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר תִּאֲבֹד מִמֶּנּוּ
וּמִצָּאָתָה ל' א תּוֹכֵל לְהִתְעַלֵּם

Limiti del diritto-dovere di curare

שולחן ערוך יורה דעה סימן שלו סעיף א

נתנה התורה רשות לרופא לרפאות. ומצוה היא. ובכלל פיקוח נפש הוא.
ואם מונע עצמו, הרי זה שופך דמים, ואפילו יש לו מי שירפאנו, שלא מן
הכל אדם זוכה להתרפאות

Le fonti classiche

Eutanasia attiva

La morte del Re Saul

La città di Luz

Il martirio di R. Chaninà ben Teradion

Eutanasia passiva:

L'agonia di R. Yehuda haNasi

Il crollo di Sabato

La storia della donna anziana

La regola sull'impedimento

Le fonti classiche

Eutanasia attiva

La morte del Re Saul

La città di Luz

Il martirio di R. Chaninà ben Teradion

שמואל א פרק לא

(ד) וַיֹּאמֶר שָׂאוּל לְנֹשֵׂא כִלְיוֹ שֶׁלֹּה חֲרָבָךְ וְדָקְרָנִי בָּהּ פֶּן יָבוֹאוּ הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה וְדָקְרָנִי וְהִתְעַלְלוּ בִּי וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כִלְיוֹ כִּי יֵרָא מָאֵד וַיִּקַּח שָׂאוּל אֶת הַחֲרָב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ

(ה) וַיֵּרָא נֹשֵׂא כִלְיוֹ כִּי מֵת שָׂאוּל וַיִּפֹּל גַּם הוּא עַל חֲרָבוֹ וַיָּמָת עִמּוֹ

שמואל ב פרק א

(ו) וַיֹּאמֶר הַנְּעֵר הַמַּגִּיד לוֹ נִקְרָא אֶנְקְרִיתִי בְּהַר הַגְּלֹב־עַ וְהָיָה שְׂאוֹל נֹשֵׁעַן עַל חַנּוּתוֹ
וְהָיָה הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הַדְּבֻקָהוּ

(ז) וַיִּפֹּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵנִי וַיִּקְרָא אֵלַי נָא מֵרֵנִי

(ח) וַיֹּאמֶר לִי מִי אַתָּה וַיֹּאמֶר וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲמֹלֵקִי אָנֹכִי

(ט) וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲמַד נָא עָלַי וּמִתְּתֵנִי כִּי אֶחָזְנִי הַשֶּׁבֶץ כִּי כָל עוֹד נִפְשֵׁי בִּי

(י) וְאֶעֱמֶד עָלָיו וְאִמֹתָהוּ כִּי יַדְעֵתִי כִּי לֹא יִחַיֶּה אַחֲרַי נִפְלוּ

Le fonti classiche

Eutanasia attiva

La morte del Re Saul

La città di Luz

Il martirio di R. Chaninà ben Teradion

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מו עמוד ב

תניא: היא לוז שצובעין בה תכלת, היא לוז שבא סנחריב ולא בבלה, נבוכדנצר ולא החריבה,

ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה, אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן - יוצאין חוץ לחומה והן מתים

Le fonti classiche

Eutanasia attiva

La morte del Re Saul

La città di Luz

Il martirio di R. Chaninà ben

Teradion

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

ביאורו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו

תבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא

יצא נשמתו מהרה.. אמרו לו תלמידיו: אף אתה פתח פיך ותכנס [בך] האש! אמר להן: מוטב

יטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו. אמר לו קלצטונירי: רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין

ל צמר מעל לבך, אתה מביאני לחיי העולם הבא? אמר לו: הן. השבע לי! נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת

בטל ספוגין של צמר מעל לבו, יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה

כי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא

Le fonti classiche

Eutanasia passiva:

L'agonia di R. Yehuda haNasi

Il crollo di Sabato

La storia della donna anziana

La regola sull'impedimento

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קד עמוד א

הוא יומא דנח נפשיה דרבי, גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי, ואמרי: כל מאן דאמר

נפשיה דר', ידקר בחרב. סליקא אמתיה דרבי לאיגרא, אמרה: עליוני' מבקשין את רבי והתחתוני

בבקשין את רבי, יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים. כיון דחזאי כמה זימני דעייל לבית הכסא, וחלץ

פילין ומנח להו וקמצטער, אמרה: יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים. ולא הוו שתקי רבנן

למיבעי

רחמי, שקלה כוזא שדייא מאיגרא [לארעא], אישתיקו מרחמי ונח נפשיה דרבי

Le fonti classiche

Eutanasia passiva:

L'agonia di R. Yehuda haNasi

Il crollo di Sabato

La storia della donna anziana

La regola sull'impedimento

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פה עמוד א

מי שנפל עליו מפולת וכו'. - מצאוהו חי
מפקחין. מצאוהו חי פשיטא! - לא צריכא,
דאפילו

לחיי שעה

Le fonti classiche

Eutanasia passiva:

L'agonia di R. Yehuda haNasi

Il crollo di Sabato

La storia della donna anziana

La regola sull'impedimento

ילקוט שמעוני תורה פרשת עקב רמז תתעא

מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה ובאת לפני רבי יוסי בן חלפתא אמרה ליה רבי הזקנתי יותר מדאי ומעכשיו חיים של נוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משקה ואני מבקשת להפטר מן העולם, א"ל מה מצוה את למודה לעשות בכל יום, א"ל למודה אני אפילו יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמת לביר הכנסת בכל יום, א"ל מנעי עצמך מבית הכנסת שלשה ימים זה אחר זה, הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה

Le fonti classiche

Eutanasia passiva:

L'agonia di R. Yehuda haNasi

Il crollo di Sabato

La storia della donna anziana

La regola sull'impedimento:

1. Lo spaccalegna: si ferma
2. Il cristallo di sale che allunga la vita: non si mette, si può togliere?
3. Il cuscino di piume che ferma la dipartita: si può togliere?
4. Le chiavi della Sinagoga sotto al capo (affrettano): si possono mettere?

טעם סגולי וטעם מעשי

La regola sull'impedimento: הסרת המונע

Ambiti applicativi:

- Per evitare sofferenze
- Quando non ci sono speranze
- Il malato non va spostato
- *Grama*, intervento indiretto
- Quando non si compie nessuna azione
- Fuori dal corpo dell'agonizzante
- Distinzione tra intervento naturale (cibo, liquidi)
e artificiale (farmaci, segulot)

La codificazione classica

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ב
הלכה ז

אחד ההורג את הבריא או את החולה הנוטה
למות, ואפילו הרג את הגוסס נהרג עליו,
ואם היה גוסס בידי אדם כגון שהכוהו עד
שנטה למות והרי הוא גוסס, ההורג אותו
אין בית דין ממיתין אותו

הגוסס, הרי הוא כחי לכל דבריו. אין קושרין לחייו, ואין סכין אותו, ואין מדיחין אותו, ואין

פוקקין את נקביו, ואין שומטין הכר מתחתיו, ואין נותנין אותו על גבי חול, ולא על גבי חרסית ולא על

גבי אדמה, ואין נותנין על כריסו לא קערה ולא מגריפה ולא צלוחית של מים ולא גרגיר של מלח,

ואין משמיעין עליו עיירות, ואין שוכרין חלילין ומקוננות, ואין מעמצין עיניו עד שתצא נפשו.

וכל המעמץ

עם יציאת הנפש, ה"ז שופך דמים. ואין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו, ולא מכניסין עמו ארון

לבית, עד שימות. ואין פותחין עליו בצדוק הדין, עד שתצא נפשו.

הגה: וי"א דאין חוצבין לו קבר אע"פ שאינו עמובבית, עד אחר שימות (ריב"ש סימן קי"ד). אסור לחצוב שום

קבר להיות פתוח עד למחר שלא יקברו בו המת באותו היום, ויש סכנה בדבר

רבינו ירוחם בשם הר"י החסיד ז"ל). וכן אסור לגרום למת שימות מהרה, כגון מי שהוא גוסס זמן ארוך ולא (

יוכל להפרד, אסור להשמט

הכר והכסת מתחתיו, מכח שאומרין שיש נוצות מקצת עופות שגורמים זה וכן לא יזיזנו ממקומו. וכן אסור

, לשום מפתחות ב"ה תחת ראשו כדי שיפרד

. אבל אם יש שם דבר שגורם עכוב יציאת הנפש, כגון שיש סמוך לאותו בית קול דופק כגון חוטב עצים או

שיש מלח על לשונו ואלו מעכבים יציאת הנפש, מותר להסירו משם, דאין בזה מעשה כלל, אלא שמסיר

(המונע) הכל בהגהת אלפסי פרק אלו מגלחין

Testamento biologico

- Non è valido se contiene norme contrarie alla Torà
- Una soluzione è una delega a conformarsi ai principi della *halakhà*
- Specificare condizioni per il momento della morte, donazione d'organi
- Legittima per alcuni, se si prevede Alzheimer, una disposizione per evitare allungamento di vita, mai interventi diretti

Suicidio del sofferente

Un malato terminale con sofferenze terribili che si toglie la vita non viene considerato “suicida”

מאבד עצמו לדעת

Non gli viene negata alcuna procedura religiosa legata alla sepoltura e alle regole di lutto imposte ai parenti

אין אדם נתפס על צערו

Nahar Mitzraim Avelut 47, Toledano Barkai 4 pp.42 ss.

Halperin Steinberg p.417

Il diritto al rifiuto

Chi soffre sia fisicamente che psicologicamente e chiede di non prolungargli una vita di sofferenze può opporsi a trattamenti che gli allungano la vita e non può essere costretto a sottoporsi a cure il cui risultato non è certo.

L'astensione dei curanti, in questo caso, non è una forma di omicidio e neppure una trasgressione dell'obbligo a non rimanere indifferenti.

Halperin Steinberg p. 418

Paziente terminale sotto anestesia e senza coscienza

che non si sa se soffre,

- Per alcuni deve essere curato con tutti i mezzi, compresa la rianimazione
- Secondo altri è permesso astenersi da procedure che gli allungano la vita
- Secondo alcuni non c'è l'obbligo di prolungargli la vita anche se non soffre
(non si interrompe l'infusione, ma quando finisce non la si rinnova)

Halperin Steinberg p. 419

Malato terminale incurabile senza speranze e *sofferente:*

Permesso astenersi, variare, interrompere analisi e cure
Purchè

1. L'astensione non determini il decesso immediato
2. L'interruzione sia graduale

Non va iniziata una nuova terapia (es. antibiotici) che
allunghi una vita senza speranza

Non vanno fatte nuove analisi,

Si possono interrompere le rilevazioni pressorie ecc.

Halperin Steinberg p. 418

**Malato terminale incurabile senza speranze e
sofferente:**

Cibi e liquidi:

Proibito interromperli per accelerare la morte

Il cibo è essenziale

Se è il paziente che coscientemente rifiuta, va convinto; se insiste per alcuni va costretto per altri va rispettato. z

Si può sospendere l'alimentazione endovenosa e sostituirla con un sondino nasogastrico, o con glucosata endovena

Ossigeno

E' proibito interromperne l'erogaione

Halperin Steinberg p. 420

Malato terminal incurable senza speranze e *sofferente:*

Rianimazione e respirazione assistita

Malato terminale incurabile senza speranze e *sofferente:*

Rianimazione e respirazione assistita

Se non è stato attaccato all'apparecchio, non c'è obbligo di farlo

Se è stato attaccato:

Alcuni permettono staccare, perché è un impedimento artificiale

La maggioranza proibisce: l'apparecchio è essenziale, fisiologico, attaccato al paziente

Chi proibisce ammette tuttavia la possibilità di programmare un'interruzione con un timer anche se nell'interruzione il paziente muore; non si riattacca se è stato interrotto per pulizia; si può ridurre la frequenza dei respiri e la concentrazione di Ossigeno.

Malato terminale incurabile senza speranze e *sofferente:*

Farmaci

Secondo alcuni proibito darli se sono un impedimento artificiale

Farmaci che allungano la vita ma non guariscono, sono oggetto di controversia con tre posizioni differenti:

- permessi
- obbligatori
- sconsigliati

Halperin Steinberg p. 423

Gravi neuropatie (Sclerosi laterale amiotrofica, Distrofia muscolare di Duchenne...)

- Alcuni permettono di astenersi dall'attaccare il paziente al respiratore, se lo ha chiesto
- Se ha una polmonite bisogna dargli antibiotici per os, ma se il paziente non vuole non si è tenuti a dargli terapia endovena
- Va comunque data ogni tipo di assistenza alternativa e di supporto
- Alcuni pazienti preferiscono sopravvivere anche se attaccati a una macchina

Paziente in stato vegetativo

Ha una lunga speranza di vita

Potrebbero esserci speranze di restituirlo alla vita

- Deve essere trattato come ogni altro paziente
- Se è sofferente ci si può astenere da allungargli la vita
- Se il risveglio gli può provocare sofferenza fisica notevole si può evitare
- Se nell'evoluzione prevista c'è un arresto respiratorio non c'è obbligo di rianimazione; se l'arresto è imprevisto va rianimato

Halperin Steinberg p.426

Farmaci antidolorifici

- Permessi anche se c'è un rischio lontano che possano accorciare la vita
- Il paziente cosciente va informato
- Se è incosciente o non può essere informato i dolori vanno sedati
- Se il paziente termina e chiede droghe come cocaina e LSD che possano alleviargli la sofferenza gli si possono dare.

Halperin Steinberg p.427-8

La preghiera

E' consentito invocare la fine delle proprie sofferenze

Esempi classici: Eliahu (1 Re 19:4), Yona (4:3), Choni (Taanit 23a)

Vi sono esempi di preghiere per la fine delle sofferenze di altri

Halakhà:

c'è chi proibisce, in particolare ai parenti

c'è chi permette escludendo i parenti

c'è chi permette se il paziente è incosciente

la maggioranza permette

אנא ה' ... יהי רצון שתוציא ממסגר אסיר נפש ... ותוציאהו מיסורים
במהרה בימינו והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה

Halperin Steinberg p.429-430

בלע המות לנצה

Grazie per l'attenzione

תודה